

Joan Roís de Corella, *Psalteri: edició crítica. Edició, estudi introductor i notes*, Josep Lluís Martos. València, Institució Alfons el Magnànim, 2013 («Biblioteca d'Autors Valencians», 59), 360 pp.

Josep Lluís Martos's edition of the *Psalteri* of Joan Roís de Corella makes this text available in a twenty-first century edition, replacing older editions from 1928, 1985. Martos's introduction is meticulous. He begins with a careful description of the Venice edition of the text and the vagaries undergone by its various copies. He then moves to discussing the manuscript version and an eighteenth-century copy of it in a study of lost literature. An interesting comparison between the wording of various versions of the Psalter, comparing the Venice Hertczog edition (Biblioteca de Catalunya), with the Universitat de València, Biblioteca Històrica (MS 664), as well as the Arxiu Capitular, València (MS 106), and the incunable in the Bibliothèque Mazarine, Paris (INC 1228) exemplifies the relationship between these various texts. This section of the introduction makes a valuable contribution to scholarship on medieval translation but also on interpretation of the Bible in the period.

By addressing why Roís de Corella chose to translate the Psalter. It proves interesting to note that he seeks to subtly 'Christianize' the Psalms but also that he is providing a devotional book for individual use rather than a liturgical book. His intention is revealed particularly in the way he adds the Trinitarian doxology to each Psalm. Martos considers it probable, therefore, that Roís de Corella prepared his text especially for the *converso* population.

Martos sets his critical edition in the context of other re-editions of Roís de Corella's works, such as Lola Badia's new edition of the *Plant de la reyna Ècuba* or Tomàs Martínez's of the *Triumpho de les dones*, or his own previous edition of Roís de Corella's mythological prose. With regard to existing editions of the *Psalteri*, Martos shows how little fit for purpose they are. The edition by Octavi Viader i Margarit uses a semi-facsimile typography whilst the 1985 edition by Antoni López i Vicent Ribes

takes a very different approach to editing the text. The editors modernize the text with the aim of making it accessible to readers. However, Martos points to various unfortunate transcription errors and inconsistencies, which mean that a more scholarly edition is required. The López and Ribes edition, additionally, is no longer in print. Both editions are superseded by this one which has a robust scholarly apparatus and a consistent approach to transcription.

Particularly useful to scholars of translation are the comments on Roís de Corella's approach to translation. The edition of the Psalms itself also contains many pertinent comments on Roís de Corella's translation style. Such as his use of periphrasis with the gerund (see, for example, Psalm 123).

Martos's edition of the *Psalteri* includes commentary on the translation options available to Roís de Corella as well as pointing to where and how he chooses Latinate lexis. The edition will prove extremely valuable not only to Corella scholars but more widely to those engaged in study of religious literature of the late fifteenth and early sixteenth century as this edition provides a perfect resource for addressing how different authors translate Psalm texts into the vernacular. The glossary which ends this edition is a useful feature of the edition. It not only indicates in which Psalms particular terms appear but provides a definition of them.

This little edition will be a valuable addition to the shelves of those engaged in study of religious literature in medieval Spain, of those dedicated to study of the writers of fifteenth-century Valencia, but also of those whose work centres on the study of translation and its techniques at the turn of the sixteenth century.

LESLEY K. TWOMEY
University of Northumbria
lesley.twomey@northumbria.ac.uk

J. M. Domingo i A. Llovera (eds.), *De Realisme. Aproximacions i testimonis*. Lleida, Punctum («El Vuit-cents, 9»), 2013, 423 pp.

Aquest volum dins de la col·lecció del Grup d'Estudi de la Literatura del vuit-cents recull una sèrie d'assajos presentats en les jornades internacionals, convocades pel mateix grup i celebrades en 2007, sota el títol: «Pensament i literatura en l'època

del realisme». Els treballs inclosos ofereixen un acostament interdisciplinari per part d'especialistes de procedència diversa.

El pròleg de Josep-Maria Domingo destaca la tendència cap al realisme, qualificat com a *positivisme* en els albers de la Revolució de 1868, tal com apareix en la memòria anual de 1866 de l'Ateneu Català. Cal accentuar que la recriminació realista reflecteix la inquietud davant la dissolució dels principis idealistes i l'incipient auge de les tendències positivistes arran dels esdeveniments de setembre de 1868 i de la *Commune* parisenca uns anys més tard. Aquestes circumstàncies preparen el terreny per als dos corrents paral·lels que tenen lloc en la segona meitat del vuit-cents: el *cientificisme* positivista i el *renaixencisme*. Els treballs reunits en aquest volum presenten diferents arguments davant la situació de la literatura catalana de les tres últimes dècades del segle dinou. La postura dels escriptors catalans del moment sintonitza amb les idees contemporànies i es recullen dins de la citació de Joan Sardà que delinea la nova situació, «avui, [...] sens deixar de recordar que som catalans, sens volguer oblidar que som espanyols, comencem a esmentar que també som homes, i que volem iensem i sentim, com sent, pensa i vol el nostre sigle» (*Lo catalanisme i la literatura catalana*, dins *Art i veritat. Crítiques de novel·la viuicentista*, a cura d'A. Tayadella, Barcelona, 1997, 46).

El llibre es divideix en tres parts. Les dues primeres recullen sis treballs respectivament i tracten aspectes ideològics i literaris sobre la naturalesa de les dues línies paral·leles contemporànies, tal com apareixen en revistes literàries i en l'obra de diferents autors i crítics del moment. La tercera part recull testimoniatges com alguns textos del pintor realista català Ramon Martí i Alsina, els retrats de contemporanis de Josep Yxart, important assagista, traductor, escriptor i mestre de coneguts escriptors com Narcís Oller i Joan Sardà, i una selecció de cartes entre el gran novel·lista realista català, Narcís Oller, i Isaac Pawlovsky (1885-1923), corresponsal del diari rus «Nóvoie Vrémia» i amic d'Oller, les cartes del qual reflecteixen les idees de dos homes de lletres sobre el final d'una època.

El primer treball de la primera part és del professor de la Universitat de Barcelona Laureà Bonet i tracta de la col·laboració de Rafael Altamira, jove alacantí nascut en 1866, en *La Ilustración Ibérica*. Aquest setmanari «multicultural» es va editar a Barcelona entre 1883-1898 i tenia una postura totalment oberta a l'iberisme, incloent articles de totes les cultures peninsulars, encara que la revista està redactada en castellà. L'aportació de Rafael Altamira en aquesta publicació està relacionada amb el

polemitzat novel·lista naturalista francès, Émile Zola. Entre els capítols d'Altamira destaca l'excel·lent pròleg a *La cuestión palpitante*, de Pardo Bazán (1883), en ple debat entorn del realisme/naturalisme/positivisme, propostes que el jove crític defensa; el progrés, l'emergent, enfront de la tradició i l'obsolet. El segon estudi és de Ferré Trill: «La cultura positivista de la revista *El porvenir* (1876-1877)», on es presenta la trajectòria d'*El porvenir* com a punt de referència davant la polèmica que va sorgir en l'Ateneu Barceloní sobre el tradicionalisme, l'ultraconservadorisme i el *cientifisme*. La revista recolza el positivisme com a punt de partida determinat estratègicament segons les concepcions ideològiques. Les noves idees es dispersen a través d'aquesta publicació, la qual defensa les vies metodològiques d'aplicació inductiva-deductiva segons una cultura política subjacent. Pel seu costat, Francesc Fontbona, de la Biblioteca de Catalunya, se centra en el tercer assaig en la figura del crític d'art Lluís Carreras Lastortras, figura poc coneguda però de gran importància en la crítica d'art catalana del segle XIX, per la seva posició com capdavanter del realisme artístic i en contra del romanticisme. El següent treball, de Montserrat Jufresa, «La imatge de Grècia en el pensament de Pompeu Gener», ofereix un esbós de Pompeu Gener (1846-1920), metge, filòsof i doctor en farmàcia, com un dels personatges rellevants en el corrent positivista de la segona meitat del dinou. Gener va ser un dels pioners a difondre el pensament de Nietzsche i també segueix el corrent de final de segle, continuador dels primers filòsofs de la naturalesa i d'Hipòcrates. La seva afició pel món clàssic grec el col·loca com a precursor dels valors del «noucentisme». Aquest pensador és un bon exemple per constatar la importància del pensament grec en la formació de la Catalunya moderna. En «El naturalismo como movimiento literario oportuno en la Europa de la segunda mitad del siglo XIX», Yvan Lissorgues planteja el problema de la difusió d'una orientació literària com el naturalisme del segle XIX, tendència que traspasa confins de tradicions lingüístiques i literàries diferents, però té com a resultat una producció literària molt semblant en les formes, continguts i orientació. Lissorgues assenyala que l'estil positiu i la seva manifestació més radical, el *cientificisme*, es desenvolupa en les ascendents burgesies dels països industrialitzats, entre els quals inclou Catalunya, i posa com a exemple de persones representatives del positivisme comità Pedro Estasén i Pompeu Gener. En «Fabra, el naturalisme previ a l'arbitrarietat», Josep Murgades parla de Fabra com un neogramàtic, per la qual cosa està replet de nocions naturalistes i positivistes. El Fabra del principi es basa en la pronunciació real per fixar l'ortografia; no obstant això, el Fabra més arbitrari o «noucentista» anhela que aquesta actüi sobre aquella, o sigui, la influència de la llengua culta o referencial sobre la llengua parlada.

La segona part s'obre amb l'aportació de Rosa Cabré, «Notes sobre els escriptors del realisme i la creació de la modernitat, 1868-1892». La professora de la Universitat de Barcelona se centra en una sèrie d'escriptors que apareixen entre 1854-1868, instaurant una elit intel·lectual liberal l'objectiu de la qual era «[...] verter luz sobre la realidad ambiente por medio de una doble labor educadora y crítica» (121). Se citen les paraules de Cacho Viu (*Repensar el 98*, Madrid, 1997, 14) sobre la transformació de la literatura de creació com a vehicle de les noves idees modernitzadores a causa de la situació precària de les institucions universitàries i culturals. Aquests intel·lectuals es troben entre els dos pols característics de la transformació estètica del XIX cap a la «modernitat» en la qual, a través de la ciència i la indústria, la naturalesa constitueix la matèria en la qual es precisa la marca de l'activitat estètica davant la desesperança característica de la segona meitat del dinou. En el capítol següent, Josep M. Domingo se centra en la poesia catalana en la dècada de 1870, moment àlgid de l'impuls positivista. Al·ludeix de nou a Pompeu Gener, personatge clau del progressisme, i inclou algunes cites de l'article del mateix autor, el títol revelador del qual («Nuestros artistas deben vivir identificados con nuestro siglo»), rebutja la tendència dels romàntics a evadir-se en altres èpoques i exhorta els intel·lectuals del moment a identificar-se amb la societat que els envolta seguint el moviment progressiu de les idees. El sonet «Ciència i Art» del mateix Gener és un manifest en favor de la utilitat de l'art dins de la ideologia progressista i emancipadora, pròpia del moment en el qual escriu. Gener destaca el lloc dels escriptors avançats que seguien les idees autonomistes dels federals enfront dels escriptors arcaics que intentaven ressuscitar un passat ja mort. Exaïça l'impuls d'una literatura nova per part d'altres autors com Apel·les Mestres, poeta avançat la poesia del qual es converteix en instrument de difusió i agitació dins de les coordenades de la ideologia positivista. Carola Duran presenta les propostes de la revista *La Renaixensa* (1871-1880), publicació en la qual apareixen les tendències del nou model realista amb obres costumistes urbanes; la més notable de les quals és *La febre d'or* de Narcís Oller que va aparèixer en aquesta revista més endavant. Juan Ribera Llopis fa un recorregut per les revistes literàries madrilenyes, com la *Revista contemporánea* i *La España moderna* en la segona meitat del nou-cents, per mostrar la recepció de la cultura catalana en el mitjà espanyol. L'assaig destaca la importància de les relacions literàries catalano-castellanes en la zona comuna de la península. L'últim assaig de la segona part, a càrrec de Magí Sunyer, està dedicat a la poesia positivista revolucionària de dos llibres de Josep Aladern, *Impietats* i *Sagramental*, en els quals

s'exposen els principis del positivisme. L'autor mateix relacionava el Modernisme amb l'establiment del naturalisme en la literatura catalana. Aquestes dues obres són bastant radicals i es presenten com a exemple del primer Modernisme en l'última dècada del vuit-cents.

Tal com ja hem apuntat, la tercera part recull textos de Ramon Martí Alsina, retrats de contemporanis de Josep Yxart i fragments de l'epistolari entre Narcís Oller i Isaac Pavlosky.

Aquesta col·lecció d'assajos sorgeix en un moment oportú per la diversitat d'aportacions que exposa respecte al moviment realista. El caire idiosincràtic de les diferents respostes davant l'avanç progressista presenta un model a seguir en el marc homogeneïtzador actual pels efectes de la globalització i els nacionalismes més insistents.

MARÍA LUISA GUARDIOLA TEY
Swarthmore College
mguardii@swarthmore.edu

Rosanna Cantavella, *El Facet una Ars amandi medieval; edició i estudi*. València/ Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, 342 pp. («Biblioteca Sanchis Guarner», 81).

Rosanna Cantavella calls the Catalan *Facet* «la més extensa art de seducció de la cultura catalana baixmedieval, i una de les més interessants de l'Europa cristiana» (21). This judgment is certainly borne out by her erudite and thorough study and edition of this fourteenth-century translation/adaptation into *noves rimades* of the twelfth-century Latin *Facetus* («*Moribus et vita*»), which has finally been published nearly three decades after the author began work on it and in the face of numerous editorial vicissitudes (17). In this study, the *Facet* emerges as a uniquely interesting example of the complex processes of translation, mistranslation, adaptation, amplification and, perhaps, oral transmission. Both the *Pamphilus* and the French and Occitan traditions of the *salut d'amor* emerge as important intertexts. One hopes that this new edition and study will lead to a renewed appreciation of this unique text which Cantavella characterizes as «la més extensa versió conservada en vulgar del *Facetus*» (96).

The heart of the book is the 200-page introductory study that situates the text both within the larger European context and within the Occitano-Catalan tradition.

Cantavella studies a wide range of medieval texts in their relation to the *Facet* under three principle rubrics: «manuals d'urbanitat,» medieval *artes amandi*, and «eròtica pràctica» (the sex act practiced as religious duty or as necessary to physical health). The distinction between the last two categories allows Cantavella to begin to speak about how the Catalan *Facet* differs from its Latin source: the latter remains largely within the Ovidian tradition while the «tone» of the translation owes more to an interest in «eròtica pràctica.» This is part of larger argument that ascribes the Catalan version to a context that is «laic i urbà» rather than clerical (64). This argument is made, in part, through a detailed codicological examination of the unique witness to the complete translation: Carpentras, Bibliothèque Inguimbertaine, Ms. 381, no doubt the most important surviving collection of 14th century *noves rimades* and related verse texts. Cantavella's is an extraordinarily detailed description, one that can serve as reference for those interested in the manuscript context of, not only the *Facet*, but of other works gathered there such as the fragmentary *Faula*, the *Planys del cavaller Mataró* or the two verse works by Turmeda.

One of the more important arguments made in this study concerns the date of the original translation of the *Facetus* into Catalan. Although the date of the translation had previously been ascribed to the late fourteenth century (*cf.* Riquer, Ziino), Cantavella argues that it might be as much as a century older (91-92). Her arguments are based, in part, on the lexicon of the poem, which Cantavella believes more common to the turn of the 14th century. She also argues that these lexical items are far too common, and too accurately used, to allow for the hypothesis of a deliberately archaizing text. The original translation, for Cantavella, was written «en un registre més proper a l'occità» than is found in the text as transmitted (91). Thus she dates this text's composition to «les primeres dècades del regnat de Pere el Cerimoniós» but feels it could be even earlier, concluding, prudently, however, that the text is «de la primera meitat del segle XIV» (92).

The study also contains a useful section-by-section reading of the cultural and literary context of the text from beginning to end, in the style of Cantavella's previous fine reading of Jaume Roig's *Spill* (*Els cards i el lliur*) or of Antònia Carré's reading of the same text. I find this technique, as if the editor is sitting beside you discussing the text, to be quite attractive, not only in the case of extremely difficult texts like the *Spill*, but here as well.

Cantavella divides the *Facet* into three major sections: 1) «Consells d'urbanitat» (ll. 1-351); 2) the *ars amatoria* proper (ll. 352-1370); 3) the *reprobatio feminae* (ll. 1371-

1742). As is well known, it is in this last section, from around l. 1604, that the Catalan translation parts ways completely with its Latin source and begins to introduce a number of antifeminist topics drawn from the rich European tradition on such themes. Given Cantavella's intellectual interests throughout her career, I would like to have seen her develop more fully her comments on the quite unusual final section (ll 1727-1738), in which the author pauses to address the «prous dona» directly. I do not read this precisely, as Cantavella does, as the author's attempt to justify the book's intent as that of preventing spousal abuse: the misogynistic diatribe would then be an attempt to protect good women since their husbands commonly beat them when they attempt to correct their husband's errant attraction to «viles fembres.» The text is not quite that explicit, I think, but it is certainly interesting that the text interpellates a female readership at this point. Cantavella finds a similar critique of spousal abuse in Turmeda's *Libre de bons amonestaments*, also found in the Carpentras manuscript, and wonders if Turmeda may have known the *Facet*, but these lines in Turmeda are a direct translation of his source, the *Dottrina di [or dello] Schiavo di Bari*, so we should probably rule out that connection (175).

I cannot comment on the edition itself as I have not had the opportunity to examine the manuscript directly. It follows the norms of the «Els Nostres Clàssics» series and, thus, the excellent general principle of «primum non nocere.» Following this principle, one can understand the reasons for most of the differences between this edition and that by Ziino (Rialc 0.137; 2000). It would have been helpful, of course, to have these reasons explained more explicitly in the notes (and for the notes to have appeared with the text rather than in a separate section). For example, Cantavella reads «Dones» in l. 1727, which begins the address to the «prous dona,» where previous editors (Morel-Fatio, Faraudo and Ziino) read «Doncs» (or emend to «Donques»): «Dones, prech-vos si us plats...» Cantavella's is certainly the more vivid reading, one that makes this passage still more distinctive. This is an important difference from previous readings of the manuscript and one would like to have learned more about its reasons.

The book also includes a prologue by Lola Badia, a brief, but very useful, glossary, a brief thematic index to the text, and a bibliography. Ancillary texts are also included: the Latin *Facetus* of which the Catalan *Facet* is, in part, a translation. The introduction to the Latin text states that the variants found in the very early Barcelona copy of this text have been incorporated into the Latin text as published by Morel-

Fatio, but the absence of notes or textual indications of such incorporations makes it difficult to determine where or whether these modifications appear. There is also an edition of another fragment of the Latin text preserved in a Catalan manuscript from the turn of the 15th century and of two 15th-century letters, found together in the same manuscript, that reproduce a portion of a Catalan text of the *Facetus* (ll. 429-529). These letters reflect, according to Cantavella, a different branch in the transmission of the *Facet* from that found in the Carpentras manuscript (these differences are signaled in the notes to the text). The «Taula de Correspondències» between the lines of the Latin *Facetus* and the *Facet* should probably have been fully merged with the notes as much of the information is repetitive (and, unfortunately, the guide to the use of this table provides an incorrect description of its conventions). The issues with the textual apparatus and appendices that I have just noted must reflect the complex editorial history of this study and edition and are, I am sure, more of a frustration for the author than they are an impediment to the reader. This is a very fine study of an extraordinarily rich and varied European tradition and its reflections in a unique Catalan adaptation of one of its most popular texts. It will serve as a firm basis for future studies of this, thus far, underappreciated work.

JOHN DAGENAIS
University of California, Los Angeles
dagenais@humnet.ucla.edu

Lluís Payrató, *El gest nostre de cada dia. La cultura al cos: la gestualitat emblemàtica com a patrimoni de la cultura popular*. Ajuntament de Bellpuig / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, 144 pp. (Obra guardonada amb el XXIV premi de Cultura Popular Valeri Serra i Boldú)

Si hom ressegueix la trajectòria investigadora de Lluís Payrató és fàcil detectar-hi, entre altres característiques del seu tarannà intel·lectual, certa tendència a explorar les zones perifèriques de l'àmbit d'estudi de les ciències del llenguatge, uns ravals descurats a vegades pels dissenyadors de l'urbanisme i que, tanmateix, poden esdevenir zones d'expansió i transformació de la ciutat del coneixement. De la mà del mestre Joan Veny va començar la seva recerca amb un treball publicat el 1985 sobre la

interferència lingüística: certament, un fenomen marginal —o fins i tot espuri— per a aquells que se'l miren des de l'alta torre de la centralitat de l'idioma, però que constitueix un factor cabdal del complex procés del canvi lingüístic i, per tant, del futur de la llengua.

Una de les obres que més ressò han tingut en la vasta producció de Payrató és *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*, un llibre pioner en l'estudi de l'oralitat conversacional de la nostra llengua i reeditat diverses vegades, on l'autor aplica els avenços de l'anàlisi de la conversa sense renunciar a entroncar-se en la tradició de l'ofici dels dialectòlegs, ja que en aquest ofici lingüístic representa un precedent fonamental de l'interès per l'expressió oral i els seus mecanismes de variació, enfront dels defensors del sistema de *la langue* com a objecte d'estudi prioritari.

Posteriorment, l'examen de les manifestacions orals de la llengua per part de Payrató va continuar sense interrupció, sempre des d'una perspectiva d'interaccionisme comunicatiu, amb una pràctica intensa de l'anàlisi conversacional. Però a l'anàlisi de la conversa li mancava una peça indispensable per completar el trencaclosques: els aspectes no verbals de la comunicació, tals com la gestualitat o la proxèmica, que són difícilment dissociables de la interacció verbal. Sebastià Serrano, des de la mateixa Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona que compartien, havia iniciat també una via de recerca amb el seu llibre *Signes, llengua i cultura* (1980) i amb altres escrits. Payrató, ja des de l'elaboració de la seva tesi doctoral, dirigida per Jaume Mascaró, va treballar també sobre la gestualitat i tot el que en aquella fase de la indagació sobre el tema acostumava a anomenar-se «comunicació no verbal» i que posteriorment va desenvolupar-se com una àrea epistemològica integrada que avui es designa preferentment com a anàlisi del discurs *multimodal*, tal com l'entenen autors com Van Leeuwen. L'autor del llibre que ara comentem ha desenvolupat una intensa labor de recerca, en el marc dels estudis pragmàtics del discurs, relacionada amb aquesta dimensió de la comunicació humana. I de la tasca realitzada han sorgit nombroses publicacions acadèmicament prestigioses que l'han convertit en un expert internacional en el tema.

Dic tot això perquè la retrospectiva del camí recorregut per l'investigador ens ajuda a situar i valorar adequadament la rellevància del llibre que ara comentem, *El gest nostre de cada dia*, que se situa aparentment entre la divulgació de la cultura popular i la reflexió assagística —el títol mateix ja és un aclucament d'ull de complicitat amb el lector— però que emana d'un llarg itinerari de fonamentació teòrica i de recerca empírica sobre la rellevància comunicativa de la realitat somàtica: és a dir, de

les parts i els gestos del cos humà, on la cara i les mans exerceixen un protagonisme indiscutible, enfront d'una certa pobresa de membres com els peus, que segurament són menys visibles o menys productius gestualment, tot i que assoleixen una innegable importància des d'altres perspectives culturals.

Sens dubte, la base somàtica de la persona, tantes vegades encoberta per reduccionismes morals o simplement per rutines metodològiques, ha guanyat presència i pertinència en els darrers anys per als estudiosos de la cognició i l'emotivitat de l'ésser humà i del seu comportament social. A l'atractiu epistemològic del cos per a la concepció actual, cal afegir el que presenten el discurs, la fraseologia o la complexa eina de coneixement que és el compost metàfora/metonímia. En efecte, el fet que un lingüista emprengui l'estudi de la gestualitat (els «emblemes» en especial, que constitueixen l'exemple més clar d'autonomia de la gestualitat respecte al llenguatge verbal) s'ha d'entendre en el context d'una revifada de l'interès dels estudiosos pel cos, per les emocions, els rituals de la vida quotidiana o l'ecologia de la interacció humana en un sentit ampli. La remodelació dels objectes del coneixement susceptibles d'estudi acadèmic implica l'emergència d'un paradigma diferent dels paradigmes de les disciplines clàssiques, tot conferint protagonisme a uns aspectes que havien estat marginalitzats o ignorats pels cànons acadèmics.

Si tenim en compte aquest canvi de paradigma cap a una *epistemologia de la complexitat*, on el lingüista ha d'inserir-se en un nou panorama interdisciplinari, *El gest nostre de cada dia* palesa una dimensió inèdita d'interès epistemològic. D'altra banda, el seu format bibliogràfic «menor», el seu to assagístic i divulgatiu ha d'entendre's com una via d'aplicació de les ciències del llenguatge a tasques socials més concretes. El mateix Payrató, en el llibre *De professió, lingüista*, insistia en la fructífera dialèctica que la lingüística teòrica ha de sostenir amb l'aplicada, a tall de repte recíproc que posa en valor la funció de les tasques aplicades, com ara la de la divulgació dels coneixements, com a estímul dels avenços teòrics.

Una altra qüestió que el llibre suscita al lector és la del grau d'universalitat o de particularisme que convé atribuir als diferents capítols del repertori de gestos. Dit d'una altra manera: la situació d'aquests en el llarg espectre de l'arc-iris que s'estén entre la naturalesa i la cultura. Així, per exemple, podem acceptar amb fàcil consens que qualsevol ésser humà, independentment de la comunitat cultural a què pertanyi, es capaç en principi de riure o plorar però no ho fa igual que les altres ni en idèntics contextos: en efecte, un xinès no plora pels mateixos motius, de la mateixa forma i davant del mateix tipus de companyia que un francès o un català.

Les preguntes sobre aquesta qüestió es multipliquen com els bolets a la tardor. Hi ha una gestualitat específicament catalana i en quin grau? Hi ha una gestualitat universal que es diversifica en dialectes (nacionals o grupals), tal com els ornitòlegs assenyalen que es produeix en el cant dels ocells? Com reflecteix cada llengua, per mitjà dels fraseologismes i parèmies que li són propis, les particularitats dels seus emblemes? Quin paper té la base somàtica comuna de l'espècie en la semblança entre gestos modelats i carregats de significat per cultures diferents? Interrogants com aquests travessen, de manera explícita o implícita, les pàgines del llibre de Payrató, que, d'altra banda, aprofita el material ofert des de la tradició catalana per la ingent tasca d'Amades (i també altres estudiosos com ara Jaume Mascaró, Joan Martí, Manuel Delgado, Guillem Caux o altres autors que s'anoten en la bibliografia del llibre).

D'Amades, en pren també l'autor algunes il·lustracions gràfiques que contribueixen a la comprensió de les descripcions gestuals, no sempre fàcils d'explicar amb paraules, juntament amb altres representacions gràfiques, sovint realitzades per ell mateix. Es tracta d'un factor d'iconicitat que complementa el text del llibre i que al capdavall posa en pràctica, bé que amb una estricta modèstia de mitjans editorials, la nova concepció del discurs que, per a la seva completesa, no pot fer abstracció de la multimodalitat, en el si del nou paradigma on Payrató s'insereix i al qual contribueix amb profit amb aquesta obra.

VICENT SALVADOR
Universitat Jaume I
vicent.salvador@fil.uji.es

Mateu Rodrigo Lizondo (ed.), *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420)*. Edició, estudi i índexs a cura de Mateu Rodrigo Lizondo. Selecció de textos de Jaume Riera i Sans. Preàmbuls de Carlos López Rodríguez i d'Antoni Ferrando Francés. 2 volums («Col·lecció Fonts Històriques Valencianes», 56A i 56B). Publicacions de la Universitat de València, València, 2013.

El llibre *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420)* aplega una col·lecció de documents de caràcter diplomàtic produïts per la Cancelleria Reial de la Corona d'Aragó entre 1291 i 1420. Forma part

de la col·lecció «Fonts Històriques Valencianes», editada per la Universitat de València, i constitueix, alhora, el primer resultat del projecte d'investigació «La llengua de la Cancelleria Reial de la Corona d'Aragó (1291-1516)» dirigit per Antoni Ferrando i Francés, catedràtic de la Universitat de València. De la tria dels documents se n'ha fet càrrec Jaume Riera i Sans, arxiver facultatiu de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), l'experiència del qual era una garantia per al desenvolupament d'un ambiciós projecte, fruit d'un conveni entre l'ACA i l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, aleshores dirigit pel professor Ferrando. La tasca de transcripció, revisió i edició ha estat desenvolupada fonamentalment per Mateu Rodrigo Lizondo, professor d'història medieval de la Universitat de València.

El llibre compta amb dos estudis introductoris, el d'Antoni Ferrando, que concebé el projecte arran d'un suggeriment de Martí de Riquer, i el de Mateu Rodrigo Lizondo, que l'ha elaborat i s'ha responsabilitzat de tots els treballs que ha implicat.

El primer estudi introductorí se centra en els objectius filològics de la col·lecció i en l'interés de l'estudi de la llengua cancelleresca com a model administratiu vàlid per a tots els territoris de la Corona d'Aragó. La publicació del projecte s'ha distribuït en dues parts: la que ara s'ha publicat, que abasta el període comprés entre els anys 1291 i 1420, i una segona, actualment en procés, per al període comprés entre els anys 1420 i 1516. El propòsit primordial del llibre és, segons explica el mateix Antoni Ferrando al seu estudi, crear una col·lecció documental que ajude a conèixer el procés de formació i consolidació de la norma cancelleresca catalana.

El segon estudi introductorí explica els criteris de la selecció dels documents i dóna compte de les matèries que tracten i dels seus autors materials. En la selecció de documents, s'han cercat aquells que representaren «el màxim rang i formalitat institucional, sempre sotmesos a un rigorós procés de control estilístic i lingüístic» (p. 41). Per això, s'ha optat per emprar únicament les cartes reials i els documents de caràcter diplomàtic escrits en català. La selecció final inclou un total de 1003 documents procedents de la sèrie de Registres de Cancelleria de l'ACA, aplegats no sols per criteris lingüístics i filològics sinó també històrics. La presentació d'una quantitat tan important de documents, ordenats cronològicament, ajudarà a conèixer el procés de construcció, fixació i perfeccionament de la llengua administrativa, a datar amb una certa precisió cronològica les obres literàries no datades, ja que imiten els usos de la Cancelleria, etc. I tot això sense oblidar que, pel fet de tractar-se també de documents seleccionats per l'interés històric que presenten, ofereixen la possibilitat d'emprendre estudis multidisciplinaris als historiadors de la cultura medieval catalana.

Ja en el regnat de Jaume I (1213-1276) trobem documents en català. De fet, és en aquest moment quan apareixen els primers registres de cancelleria. Tanmateix, l'ús del català en la Cancelleria Reial és encara molt limitat. Serà en el regnat de Jaume II (1291-1327) quan veurem augmentar la quantitat de documents emesos en català, que s'incrementarà amb el temps i conviurà sempre amb el llatí i l'aragonés. És per això que la data de la qual parteix el present treball és la de 1291, que coincideix amb el començament del regnat de Jaume II, fundador de l'Arxiu Reial de Barcelona, el qual guarda la major part de la documentació cancelleresca. Els documents s'estenen fins a l'any 1420, data en què es posa en funcionament l'Arxiu Reial de València, creat l'any anterior amb l'objectiu de reunir la documentació dispersa del Regne de València i els documents de la Cancelleria Reial que afectaren el territori del Regne, la qual cosa suposà una descentralització important.

L'interès per l'estudi de la llengua cancelleresca catalana experimentà un impuls a principis del s. xx, amb la publicació d'obres fonamentals com els *Documents per l'història de la cultura mig-aval catalana* (1908-1921) i el *Diplomatari de l'Orient català (1301-1401)* (1947), ambdues d'Antoni Rubió i Lluch, a les quals seguí la publicació de múltiples biografies dels reis catalans. De fet, el primer llibre de Rubió i Lluch, reeditat per l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 2000), constitueix un antecedent de referència per al llibre que ressenyem. Alhora, cal destacar algunes edicions notables de textos administratius de caràcter municipal, com ara les realitzades per Jaume Vicens Vives, Ernest Belenguier Cebrià i Agustín Rubio Vela, que han contribuït a aprofundir en el coneixement de l'evolució de la llengua administrativa en aquest àmbit.

En termes generals, els historiadors de la llengua i la cultura catalanes s'han limitat a presentar la prosa cancelleresca com un factor de cohesió idiomàtica i un model a imitar. Segons Ferrando, són ben pocs els autors que s'han dedicat a l'estudi de l'evolució lingüística de la norma cancelleresca i, entre els que ho han fet, «no veiem enlloc cap anàlisi de la llengua cancelleresca ni de l'abast de la seua suposada base barcelonina ni del grau supradialectal o d'artificiositat que traslluïa aquest model lingüístic» i per altra banda «les antologies lingüístiques han marginat quasi totalment la prosa cancelleresca» (p. 21). Des d'aquest punt de vista, la necessitat de publicar una obra com la present resultava inajornable, ja que no coneixem bé les pautes lingüístiques ni la cronologia dels canvis lingüístics de la prosa cancelleresca, la qual no responia únicament a un model estàtic.

El professor Ferrando assenyala en l'estudi introductorí la necessitat de distingir entre el concepte de *llengua cancelleresca*, que al·ludeix a la modalitat lingüística

emprada en els diversos àmbits de l'administració dependent del monarca d'un país, i el de *norma cancelleresca*, que fa referència als criteris gràfics, textuais i lèxics que regeixen aquest tipus de llengua. Encara que el concepte de *norma cancelleresca* és propi del s. xx, ja en època medieval trobem referències a la recerca d'un model lingüístic supradialectal, de manera que les directrius marcades per les cancelleries eren el més semblant a la «norma». La Cancelleria Reial de la Corona d'Aragó sabé impulsar una sola *scripta* catalana per damunt de la divisió politicoadministrativa dels dominis reials i de les diferències dialectals.

En l'evolució històrica de la *llengua cancelleresca*, per a la investigació de la qual aquesta obra és una fita inicial imprescindible, cal assenyalar una línia divisòria en 1344, amb la publicació de les *Ordinacions de la casa real*, de Pere el Cerimoniós, o més exactament en 1355, amb la creació de l'ofici del protonotari, encarregat de tenir cura de la forma externa i l'estil dels documents reials. Des d'aquest moment es comencen a aplicar de forma sistemàtica unes orientacions i uns formalismes en els documents cancellerescos que afectaran també els productes literaris que n'imiten el model lingüístic. En aquest sentit, l'activitat de Pere el Cerimoniós serà fonamental per a la fixació, regularització i modernització de la llengua, com es fa palès en la *Crònica* del mateix rei i en la còpia del *Llibre dels feits*, de Jaume I, feta el 1380 per Juan de Barbastro. La Cancelleria Reial es convertirà en el vehicle per antonomàsia de la cohesió idiomàtica de la Corona d'Aragó en imposar unes pautes lingüístiques unificadores reconegudes per tots els usuaris de la llengua, garantides pel procés de redacció, revisió i còpia dels documents reials en la cancelleria. L'excel·lent preparació dels funcionaris reials, entre els quals destacaren Jaume Conesa, Bernat Metge, Pablo Nicolás, Gaspar Arinyo, Arnau Fonolleda i Joan Olzina, en garantia el bon ús.

Quant a les característiques formals de la col·lecció, cal assenyalar que s'ha triat un mínim de setanta documents per dècada per a garantir el seguiment cronològic de l'evolució de la llengua. La minuciositat i el rigor científic del treball del professor Mateu Rodrigo s'aprecien en les acurades transcripcions, en l'aparat crític textual i en les anotacions historicogeogràfiques que acompanyen els documents. Els textos documentals, gairebé sempre inèdits, s'han transcrit íntegrament, han respectat sempre la llengua original d'acord amb un sistema de transcripció inspirat en la col·lecció «Els Nostres Clàssics», de l'Editorial Barcino, i han reservat la cursiva per a les llengües distintes del català. L'aparat crític textual assenyala diferents accidents de caràcter lèxic, sintàctic o fonètic que poden ser d'interès per a l'estudi de la llengua,

així com les correccions o afegits posteriors. Les anotacions del professor Rodrigo inclouen també breus referències històriques i geogràfiques, necessàries per a entendre el contingut dels documents. Les notes complementàries resulten útils per al lector, perquè estableixen el context històric del document juntament amb la informació proporcionada en la regesta, especialment si considerem la col·lecció des del punt de vista historicocultural. L'editor completa l'aparat crític amb un conjunt de notes de singular importància relatives al procés de tramitació dels documents (*iussio* i la respectiva transmissió, registració i comprovació de la nota registral) en l'entramat de l'escribania reial, i identifica el personal que s'hi adscriu i la participació d'aquest en l'*iter* del procés genètic.

El gruix dels documents el componen els dedicats a les funcions del govern interior (30,5%), que abracen des d'aspectes com ara les relacions feudals o les iniciatives per augmentar el patrimoni de la Corona fins a operacions polítiques com el repoblament de Sardenya. Així mateix, trobem documents referents a les campanyes militars (22,5%), que també atenyen un nombre important, sobre relacions exteriors i ambaixades diplomàtiques (14,1%), sobre assumptes familiars referents al monarca i als membres de la família real (9,2%), sobre qüestions domèstiques personals o quotidianes de la casa dels reis (4%), referents a l'Església (6'5%), als negocis judicials (5,4%) i a les qüestions econòmiques (4%) i, finalment, documents de caràcter més estrictament cultural. Aquests darrers, a diferència dels publicats per Rubió i Lluch, són els que tenen menys presència, la qual cosa s'explica per l'objectiu essencialment lingüístic perseguit pel projecte. La col·lecció es completa amb un extens índex de noms i un apèndix que inclou la relació dels secretaris reials, protonotaris i *escrivans de manament* (un total de 143 oficials) disposats en dos índex, un per orde cronològic i l'altre per orde alfabètic. Aquests índexs són extraordinàriament útils per als estudiosos de la història i la cultura medieval catalana i alhora demostren la complexitat i l'esforç esmerçats en l'elaboració del llibre. La col·lecció inclou 140 textos sense nom de l'escrivà i tres documents autògrafs, dos de Pere el Cerimoniós (els números 457 i 529) i l'altre de la reina Violant de Bar (el número 912).

Aquesta col·lecció de documents constitueix, sens dubte, una aportació de gran transcendència par a l'estudi de la Cancelleria Reial i de la llengua cancelleresca, que no té parangó en el panorama actual de les edicions de documents medievals.

L'obra que ens ocupa testimonia novament la importància d'haver conservat els registres de Cancelleria per a l'estudi de la història de la Corona d'Aragó, ja que

són una font primordial d'informació. L'Arxiu de la Corona d'Aragó conserva més de 6 000 registres, que contenen milions de documents. Aquest volum de documentació palesa l'àrdua tasca que suposa seleccionar documents per a crear una col·lecció d'aquestes característiques. A banda del doble objectiu, lingüístic i historicocultural, del projecte, una lectura dels documents aplegats ofereix al lector una imatge fidel del funcionament de la Cancelleria Reial i de l'ampli i divers camp d'actuació dels monarques catalanoaragonesos i de la resta de membres de la família reial, especialment les reines. Ja hem vist que els documents seleccionats abasten aspectes molt diversos, que van des de problemes polítics i militars fins a qüestions personals, però també deixen entreveure les relacions entre els membres de la monarquia i els seus al·legats. Alhora, convé destacar la utilitat que des del punt de vista didàctic presenta un llibre d'aquesta mena per a la investigació universitària, la qual cosa obri múltiples possibilitats d'estudi, si bé la singularitat de l'obra radica en la doble finalitat que presenta: des del punt de vista filològic, l'estudi del desenvolupament i la construcció de la llengua cancelleresca catalana, i, des del punt de vista històric, l'estudi de la història i la cultura de la Corona d'Aragó en l'època medieval.

BÁRBARA BARBERÁ MATÍAS
Universitat de València
barbarma@alumni.uv.es